

Бақытқожа Рүстемов

Назым Хикмет

БАҚЫТҚОЖА РҮСТЕМОВ

НАЗЫМ ХИКМЕТ

Астана – 2012

УДК 821.512.0

P90

P90 Рүстемов Бақытқожа. Назым Хикмет. – Астана, 2012. 288 бет.

ISBN 978-601-06-1818-3

Түркия әлемге көптеген ұлы ойшылдарды берген ел. Қазіргі кезде солардың бірі, түркі халқының ұлы перзенті, әлемдік әдебиеттің көрнекті өкілі – Назым Хикмет Ран. Ол есімі дүниежүзіне кеңінен танылған ақын, жазушы, сценарист, драматург және қоғам қайраткері. Түркияның алмағайып заманы поэзиясының, еркін өлеңді құрастырудың негізін қалаушы. Назым Хикмет көзінің тірісінде-ақ аңызға айналып үлгерген еді. Оның өлеңдеріне көптеген тілдерде, әлемнің көптеген елдерінде әндер жазылған. Алайда әділдік пен демократия жолындағы талмас күрескердің бүкіл іс-әрекеттері қай кезде де адамзат баласының игілігі болып қалуы тиіс.

Айрықша атап айтарлығы сол, еліміз егемендік алғалы бері, соңғы 20 жылдың ішінде бұл шығарма Назым Хикмет пен оның өлеңдері туралы алғашқы кітап. Кітапқа енген өлеңдердің арасында бұрында кеңес дәуірінде оқырмандардың назарына ұсынылғандары мен қатар бірінші рет аударылып қалың оқырманға ұсынылып тұр.

Кітаптың авторы Қазақстандағы Түркияның Төтенше және Өкілетті Елшісі Лале Улькер ханымның осы есімі аңызға айналған адам жайлы кітапты жазып шығу туралы ұсынысын өзінің жан қалауымен, жүрек қалауымен қолға алған еді.

Ендігісі – оқырманның өз бағасы.

УДК 821.512.0

ISBN 978-601-06-1818-3

© Рүстемов Б., 2012

Назым Хикмет
(1902-1963)

Біздің Назым Хикмет

Соңғы бірнеше жыл бойына мені шет мемлекеттер елшіліктері өздерінің өткізіп жатқан мәдени шараларына шақырып тұрады. Сонда олардың шығармашылық зияткерлер өкілдерімен, атап айтқанда, қазақ жұртының жазушыларымен кездесуге құштар екендігі, бірақ олармен кездесудің сәті әрдайым түсе бермейтіндігі жайлы талай рет естідім. Оларға мені өздерінің алдарында қазақ жазушысы, публицист тұрғандығын таныстырғанда шетелдік дипломаттар жанданып сала береді. Мұндайда: қазақ халқының мәдениеті, дәстүрі, экономикасы, тарихы және тағы басқалары жайында бірден сөз өрбиді. Өйткені осы кездесулерде қасымдағы әрқилы халықтар өкілдерімен әлемдік әдебиет, әлемдік тарих, әлемдік экономика, болмаса қандай да бір ел, тағы басқалар жайында пікірлесуге тура келіп жатады.

Елшілік өзіне мейман ретінде немесе салтанатты шараларды өткізген кездерде қабылдауға шақырады. Сонда олардың біздің елімізге деген айрықша қызығушылығы ерекше аңғарылып тұрады. Себебі, олар өз мемлекеті іссапарға жіберген ел туралы мүкіндігінше көбірек білуге мүдделі. Осындай әңгімелесулердің барысында елшіліктер өкілдерінің, бірінші кезекте, біздің елімізде, және де әлемде болып жатқан оқиғалар жайында менің жеке пікірімді білгісі келетіндігін сезінбей қалған емеспін. Олардың маған қойған сұрақтарына толымды жауап қайтарғаным ризашылық білдіргендігін де талай рет байқадым. Оның үстіне олар маған қарап қазақстандықтардың өресі қандай деңгейде екендігін таразылайтындығын да сезінбей қалған емеспін. Орыны келгенде, оларға бар болмысыммен, жетістігіммен өз елімнің отаншыл перзенті екендігімді сездіріп қалуға тырысамын. Олардың көздерінен: “Қазақ елінің қарапайым азаматы осындай болса, сындарлы, жалпы жұртқа танымалдары, елге еңбегі сіңген қайраткерлері мен халық жазушыларының өресі қандай болғаны?” – деген көңілдегі сұрақтары танылып тұрады.

Ресми, салтанатты қабылдауларға, негізінен, өздері болатын елге аккредиттелген барлық мемлекеттердің Елшілері шақырылады. Мысалы, кез-келген елдің Тәуелсіздік күніне арналған салтанатқа Қазақстан жағынан елдің мемлекеттік органдары өкілдері құттықтаумен келеді.

Мәселен, 2009 жылы Қытай Халық Республикасының 60 жылдығы құрметіне ұйымдастырылған салтанатты қабылдауға Қазақстандағы Қытай Елшісі Сенат Спикері Қасымжомарт Тоқаевты, ҚР Сыртқы істер министрінің Бірінші орынбасары Нұртай Әбіқаевты арнайы шақырды. Қазақстан жағынан арнайы ресми түрде шақырылған аздаған меймандардың арасында мен де болдым. Меймандардың көпшілігі әртүрлі мемлекеттер Елшіліктерінің өкілдері еді.

2010 жылы менің Латын Америкасы халықтарына арналған қазақ тіліндегі үш томдығым жарық көрді. Кітаптардың тұсаукесері Чили және Куба дипломаттарының бастамашылығымен өткізілді. Бұл еңбекте біздің халықтарымыз арасындағы достық қатынастарға елеулі үлес қосып жүрген дипломаттар жайында жан-жақты баяндалатын өзімнің де мақалаларым бар. Бірде дипломаттардың бірі егер мен өз еңбектерімді елшіліктерге, атап айтқанда, менің кітаптарымда есімдері сөз болатын адамдарға сыйға тартсам, бұл оңды үрдіс болар еді дегенді де айтқан еді.

Өзімнің кітаптарымды тапсырудың кезекті бір сәтінде Қазақстандағы Түркия Елшісі Лале Улькер ханым Назым Хикмет туралы тақырыпты қозғады, соны жазуға ұсыныс білдірді. Ұят та болса шынымды айтайын, бұл жайында ұмытып та кеткен едім. Оны неге ұмытып кеткенімді кейінірек айтармын. Бірақ, араға біраз уақыт сала, осы бір тамаша адам, Түркияның ұлы перзенті әрі өзіміздің қандасымыз саналатын Назым Хикмет жайында кітап жазуға құлшына кірістім. Өйткені біздер бауырластармыз – тегіміз түркілер. Біздер өзінің тамыры сан ғасырлар мен мыңдаған жылдар қатпарына терең бойлаған үлкен Өмір деп аталатын алып бәйтеректің бұтақтарымыз. Өткенінді білмесең – қазіргі қалпыңды да бағалау былай тұрсын, болашағыңды да болжай алмайсың. Тек арттағыға көз жібере отырып, адам өткеннің тәжірибесі арқылы жаңылыс қадамдар жасаудан сақтанады. Біздің бауырларымыз – түркілердің өздерінің ата-бабаларының кіндік қаны тамған жерді – қазақ жерін, байырғы ұлы оғыз даласын сондай бір асқан сағынышпен еске алғандарын талай рет естуіме тура келді. Осыны есімі көпшілікке танымал түрік фотографы Рех Биллирдің сурет көрмесі өткізілген кезде Түркия Парламентінің депутаты Мехмед Чичектің де аузынан естіген едім.

Енді Хикметті неге ұмытып кеткеніме оралайын. Әрбір адамның өмірінде соншалықты ауыр емес, бірақ салмағы жан азабына айналатын, өмір мен өлім арасындағыдай қиналысты күндер болады. Тек осындай сәттерде Алла өзіне сенетіндерге ғана “көмек қолын” созады. Егер де жайсыз жағдай бір ай немесе бір жыл емес, ұзаққа созылса, оның ақыры жақсылыққа апармайды. Мен осыған дейін де өзімнің кітаптарымда менің тұстастарыма, атап айтқанда, қарапайым адамдарға капитализмнің тосыннан келуі ешқандай жақсылық әкелмегендігін сан қайтара айтқан болатынмын. Кейде қатты тиіп, кейде “қабырғаңды күйретердей” ауыр соқты. Бірақ оның қаншама тағдырды жер қаптырып, естен тандырғанын ескерген де ешкім болған жоқ. Капитализм өзінің тойымсыз аранымен біздің адал жанымызды, кіршіксіз әрі мейірімді жүрегімізді аяусыз жаралады. Бірақ, қалай дегенмен де, үмітіміздің оты сөнген емес.

Социализм тұсында туған менің көптеген замандастарым пысықай, озбыр, кейде тіпті екіжүзді адамдар ғана жол табатын жаңа өмірге бірден көндіге алмады. Иә, біз жарасы жанға батқан қиын кезеңдерді бастан өткеріп келеміз. Қайтсек тұрмысымызды оңалтамыз деумен жүргенде санамызда бұрыннан орныққан жақсылықтардың бәрінен дерлік айырылып қалдық. Менің өзім де достарымның алдында ерекше шабытпен жатқа оқитын өлеңдерімді, туыскандарымның алдында әсерге бөлене орындайтын әндерімді таза ұмыттым. Бәлкім, өтпелі кезеңде өмір сүргеннен қиын ештеңе жоқ дегенді көреген қытайлар тегіннен-тегін айта салмаған болар. Менің замандастарымның көбі, мен сияқты, осынау сынды бастарынан кешті. Сондықтан да өтпелі кезеңнің тезірек аяқталуын бір Алладан сұрап келемін. Біздің балаларымыз тұрақтылығының іргесі бекіген заманда өмір сүрсе деймін. Бұдан жарты ғасыр бұрын ұлы түрік, менің аға буын қандасым Назым Хикмет осыны армандаған еді.

Бейбітшілік – бұл кеңістіктегі уақыт. Өмір – бұл тағдырдың өрілімі. Бейбітшілік немесе соғыс, өмір немесе ажал қашанда қосарланып, жарысып отырады. Мұның екеуі де біраз уақыт адамның ырықанда болады. Өкінішке қарай, осының жақсылық жақтарын ізгілікті мұраттарға бағыттау екінің бірінің қолынан келе бермейді. Бұлардың қайсысының бір-бірінен басым түсуі өз халқын да, басқаларды да

гүлденуге немесе күйзеліске ұшыратуға апаратын билік тұтқасында отырған адамның ақылдылығы мен жүрек сезімталдығына байланысты. Өзімнің көптеген еңбектерімде бұл жайында айттым да. Менің замандастарым және жасы үлкен ағаларым мен апаларым Назым Хикметті, оның жалынды өлеңдерін жақсы біледі. Ол ерекше сымбатты, жаны таза, бойы биік, өңі сары, көзі көкшіл, қыран мұрынды, бетінің сызықтары айрықша аңғарылып тұратын адам болатын. Тағы бір қасиеті сол, көпшіл, жүрген ортасына әрдайым шуақ шашатын, бауырмал, өнерде ерекше дарынды еді. Тұла бойынан түркі халқына тән болмыс аңғарылатын. Біздің ата-бабаларымыз – түркілер қандай болғандығын 2011 жылдың ақпанында азербайжандық журналистерге де айтып берген едім.

Мен жиырма жыл (1971-1991жж.) коммунист болдым. Егер де КСРО күйремегенде, тірі болса, Назым Хикмет те коммунист болып өмірден өтер ме еді, кім білсін?! Ол өмірінің соңғы күндеріне дейін социализм мен коммунизмнің жарқын мұраттарына қалтқысыз сенді. СОКП-ның “асқар биігі” құламаса, солай болуы да мүмкін еді. Сол кеңестік уақыттың өзінде құдайсыз ұйымның мүшесі бола жүріп, кейбір адамдар Құдайдың барлығына шек келтірген жоқ. Сондай-ақ оны жоққа шығарушылар да болды. Мінекей, КСРО сияқты алып мемлекеттің түп тамырына солар балта шапты. Сондықтан да мына айрықша маңызды жайға әлдекімдер назар аударды ма екен деген ойға батасың. АҚШ сияқты алып мемлекеттің барлық президенттерінің ант қабылдау кезінде “Иә, Құдайым, өзің жар бола гөр” дейтіні неліктен?

Коммунист-ақын Хикмет өз еліндегі саяси жағдайдың құрбаны болды. Түркия XX ғасырдың бірінші жартысында ішкі және сыртқы саясатта: еуропалану, зайырлы мемлекет, тәуелсіз ел болу сияқты өзгеше жолды таңдауды бастан өткерді. КСРО-мен қарым-қатынас жасауға мейлінше сақтықпен қарады және коммунистерге көзқарастары күрт өзгерді. Хикмет 17 жылын түрмеде өткізді. Мерзімінің аяқталарынан сәл ғана бұрын Хикметті Қара теңіз жағалауындағы Трабзон қаласындағы түрмеге ауыстырды. Ол жерден 1950 жылы, бостандыққа шыға салысымен, КСРО-ға қашып шықты. Үлкен жүректі адам ескекті қайықпен, түн ішінде, компас пен бағдарсыз қашықтығы жүздеген шақырым теңізді жүзіп өтті.

КСРО-да Хикмет Бүкілдүниежүзілік Бейбітшілік кеңесінің мүшесі болды. Орыс тілін үйренді – ол басқаларға тәуелді болуды қаламады, өзін аңдытып қойған Сыртқы істер министрлігі мен қауіпсіздік қызметкерлерін суқаны сүймеді. Өндірте жазып, баяндамалар жасап, сөз сөйледі, социалистік лагерь елдерін көп аралады. Кеңестік болмысқа шынайы баға берді. Хикметті еске алғандардың барлығы да кез-келген, тіпті бейтаныс адамдармен кездескенде оның өзінің айтарын: “Тыңда, бауырым...” деп басталатын сөзден өрбітетіндігін айрықша тілге тиек ететін.

Оның көптеген өлеңдері мына жолдарға сыйып тұр десек, еш қателеспейміз:

*Егер мен лаулап жанбасам,
Егер сен лаулап жанбасаң,
Егер біз лаулап жанбасақ,
Ағарып атар таң қашан?*

Өз уақытының атақты перзентінің ыстық жүрегін әрі жан толқынысын жарып шыққан осы бір қанатты сөздердің бүкіл адамзатқа арналғандығына ешкім де шек келтіре алмайды. Ол: ұлтына және діни наным-сеніміне қарамастан адамдардың бәрін тең санады. Интернационализмді, отаншылдықты және адамдарға сүйіспеншілікті ол сол ізгі дәстүрі және кең мағынасы қалпында түсінді әрі қабылдай алды. Өз уақытында халықтар достығы туралы Мұхаммед пайғамбардың өзі егер кімде-кім өзге ұлттың адамын қатты құрметтейтін болса, сол шаттыққа бөленеді деген болатын.

Ол кемел ойдың адамы еді. Оны түріктің Маяковскийі, Хосе Мартиі, түріктің Абайы, түріктің Әлишер Науаиі десе де артықтығы жоқ. Оған Халықаралық Бейбітшілік сыйлығы (1950) берілген. Ол Мәскеудің Новодевичье зиратына жерленген, оның қабірінің басы зиярат етіп келушілерден күні бүгінге дейін бір арылған емес. Алайда Анатолиядағы ауылдық зираттағы Шынар ағашының түбінде жерленсем деген оның арманы әлі күнге дейін орындалмаған күйде қалып келеді.

Иә, Түркияда жарқын және дарынды шығармашылық тұлғалар өте көп. Олардың арасынан мен бүгінде Абасыяныканы, Азиз Не-

син Акчуринді, Юсуф Асанды, Балелді, Мұстафа Бозокларды, Гюнтегинді, Заимоглуды, Мамедзадени, Кемальды, Оздамарды және көптеген басқаларды атар едім. Сондықтан да менің түркі бауырларыма олардың сындарлы әдебиет саласындағы еңбектерінде әрдайым табысқа жетсін деген шынайы тілегімді білдіргім келеді.

Сонымен қатар менен бұрын Назым Хикметтің шығармашылық жолын зерттеген әрі жазған қаламгерлердің де еңбектерін осы кітапқа қосайын деп шештім. Себебі бұдан елу немесе алпыс жыл бұрын жарық көрген өлеңдерді (газет, журнал, кітаптарда) табу қиынға соғып қалды. Социалистік дәуірден капитализмге ауысып біраз аса жоғары рухани құндылықтарымыздан айырылып қалғандай болып отырмыз. Бұл менің жеке пікірім. Өкінішке орай кеңестік дәуірдің үлгілі де және мәдени-рухани сапасы жоғары әдебиетімізден гөрі бүгінгі таңдағы бұл саламыздың деңгейі төмендеген сияқты. Мысалы менің түсінігім бойынша қазақ әдебиетінің шоқ жұлдыздары өткен ғасырдың елу мен сексенінші жылдары арасында едәуір жарқырады. Айтар болсақ, бұл Мұхтар Әуезов, Сәбит Мұқанов, Ғабит Мүсірепов және де басқа көптеген ұлы қаламгерлеріміздің арқасында. Әлем мәдениетінің оның ішінде әлемдік әдебиеттің биік те заңғар төбесінен көрініп қалғандай едік.

Автор

Құрметті оқырман сіздердің назарларыңызға Назым Хикмет туралы орыс ақыны Борис Слуцкийдің ой-толғанысын ұсынып отырмын.

Назым Хикмет туралы бірер сөз

Өзіне дейін кереметтік деңгейге жеткен, басында өздерін бақытқа кенелгендей сезінген, көбіне елеусіз сыртта қалған, махаббатты тереңінен толғаған, тамаша филистерлер, алғашқыда биікке самғаған, кейіннен қайғы мен мұңға қамалып, үлкен қаланың қабырғасына телмірген ұлы урбанистер өз қолтаңбаларын қалдырған әлемдік лирикаға Назым Хикмет қандай жаңалық енгізді? Ерекше ырғақтары бар сырбаздар да, философтар да, сөзді жандандырып қолданатын ойшылдар да, қылқаламның шеберлері де, музыканттар да Назымға дейін бар еді.

Сондықтан да оның шығармашылығын зерделегісі келгендердің көбі оның бойынан, әрине, филистерлерден басқа, осы лирикалық кейіпкерлердің әрқайсысының сыр-сипатын іздестіруі де, соны табуға тырысуы да кездейсоқтық емес..

Алайда Назымның жаңашылдығы мен оларға ұқсамайтындығы – бұл оның ең алдымен кәдімгі революционер екендігі, ал поэзия көптеген басқа да революция қайраткерлерін өз бойына жақын тұтқан оның өршіл рухының сөнбес шырағына айналғандығы.

Назымның сөз қисындыруы классикалық еліктеушіліктен, еркін өлеңдерге дейінгі өрлеу сатысынан өтті. Өзінің поэзияға көзқарасында ол тұрақтылық қалпынан бір айныған емес.

Десек те, Хикмет пен оның лирикалық кейіпкерлері арасында соншалықты айырмашылық та жоқ.

Ол қалай өмір сүрсе, солай жазды, сол қалпымен тірлік кешті.

Бұл – оның лирикасы.

Оның эпосы – Түркиядағы және бүкіл әлемдегі таптық күрестегі достары мен дұшпандарының өмір шежіресі.

Оқырмандар оның өлеңдерінен өмірбаянының ең бір нәзік те толымды сәттерінен деректерді таба алады.

Назым 1902 жылы дәулетті әрі зиялы отбасында туған.

Байырғы Түркияның билік басындағы туысқандарымен байланысы бар, патшаның немересі, айрықша әскери-теңіз училищесінің курсанты, Назым, жас кезінен өзінің шыққан тегінен қол үзіп, халықтың жағына шығады.

Мұны ол неге істеді?

Назымның жастық шағы туған елінің тағдырындағы күрт өзгерістермен, дүниежүзілік соғыспен, Түркияның жеңіліс табуымен және оның басып алынуымен, интервенттерге қызмет етуге бас иген Түркия билеушілері жасаған сатқындықпен, түрік халқының азаттық күресімен тұспа-тұс келді. Іргедегі Ресейде бұл кезде түрік халқы күрескерлерінің де азаттық жолындағы үміті байланыстырылған ұлы төңкеріс жүріп жатқан еді. Өз халқына, төменгі тапқа, кедейлерге шыннайы жанашырлығы Назымды өз таңдауын жасауға итермеледі. Ол өзіне керекті туды, достарын және де дұшпандарын таңдап алды, содан бастап ол өзінің осы ұстанған бағытынан айныған емес.

Жиырмамыншы жылдарды Назым КСРО-да – Мәскеу мен Бакуде өткізді. Бұл Назымның революция мен поэзияға айрықша ден қойған үйрену жылдары болды. Ол көптеген революция кадрлары шыңдалған Шығыс еңбекшілерінің әйгілі Коммунистік университетінің студенті ретінде тәлім алды. Университеттегі білімімен қоса, ол Мәскеудің ақындары мен режиссерлерінен, әсіресе өзі өмір бойына ерекше қастерлеген Маяковский мен Мейерхольдтан көп үйренді. Ақын Мәскеуде, оның пікірталастарында, сахналарында және алаңдарында өзін жат елдің адамы ретінде сезінген емес.

Отызыншы және қыркыншы жылдарда Түркияға оралды. Астыртын жұмыспен айналысты. Түрмеге қамалды, ашық және жасырын баспасөздермен ынтымақтаса жұмыс істеді, күнделікті өмірде пьесаларын, мақалаларын, романдарын, және де өлеңдерін жазудан қол үзбеді. Оның шығармалары көпшіліктің көңілінен шығып, тіпті жатқа оқылып жатты. Осының барлығы Назымға өз елінің көшбасшы ақыны, қазіргі заманғы түрік поэзиясының іргесін қалаушы мерейі, және де билік басындағы Түркия режимінің аса қауіпті дұшпаны деген атаққа бөледі.

Егер де Назымның қапаста отырған күндерінің бәрін қосатын болсақ, ол он үш жылдан артық – бүкіл өмірінің төрттен бірін құрайды.

1950 жылы әлемдік поэзия тарихында теңдесі жоқ, Назымды босату жолындағы бүкілдүниежүзілік науқан оны түрмеден құтқарды. Арада біраз уақыт өткенде тағы да жазалаудың болатындығы жайлы алдын ала ескертілген Назым жас серігімен бірге қайықпен Қара теңіз арқылы Түркиядан қашып шығады. Өмірінің соңғы ширегін Мәскеуде өткізді. Назымның даңқы бүкіл дүниежүзіне жайылды. Назымның бейнесі Түркияның бүкіл бостандық сүйгіш халқының тұрпатына айналды. Қайтыс боларынан аз ғана уақыт бұрын жазған “Өмірбаян” өлеңінде ол былай дейді:

*Отыз-қырық тілде сөзім таралған,
Отыз-қырық ел сүйсініп қараған.
Бірақ мені туып-өскен Түркиям,
Жат адамға, сатқын жанға балаған.*

Бостандық сүйгіштігі мен күрес жолы Назымда Түркияға, ұлына, жарына ақынның дауысы парақшалар мен радиохабарлары арқылы жеткен туған халқына деген сағынышпен өріліп отырады.

Дегенмен бұл жылдар оның дарынының өрлеген, оның лирикасының жасампаздық қуаты барынша танылған жылдар болды.

Қатардағы коммунистердің қалай өмір сүріп, қалай өлгендігінің, не ойлап, не сезінгендігінің айғақтары көп.

Біздің қолымызда көрнекті коммунист жетекшілердің өмірінен дерек беретін айғақтар аз да болса бар: ол – Джержинскийдің күнделігі, Грамшидің “Түрмедегі хаттары” жазбалары, Сикейростың суреттері және басқалар.

Хикметтің поэзиясы – өзінің жеке басының өмірбаяндық сипаттамасы. Назым – бар болмысы, жан-тәнімен көптің ойынан шыққан адам. Ол сонымен қатар сол бір жарты ғасырлық уақытта адамзаттың көшбасшысы болғандар жайында да ашыла айтып кетті. Оларға дәл де нақтылы баға беруге тырысты, өзі де солардың бірі болды.

Назым мейлінше қайырымды әрі жақсы көргендерден әсте айнымайтын адам еді: бүкіл өмір бойына Маяковскийді қастерледі, бірақ операны онша ұнатқан емес; алайда көркемсуретті және оны салған адамдарды ерекше бағалады, әсіресе жаңашыл ізденістерілерін ерекше құрметтеді; өзінің дауысының ерекшелігінен қысылмастан үлкен

жиынды ортада өзін еркін сезінуге тырысты. Күнделікті тұрмыста қолданылатын сөздерге де, саяси терминдерді нақпа-нақ атауға әбден төселген жан болды. Назым жастарды, әсіресе жас ақындар мен суретшілерді өте жақсы көрді. Ол оларға ауызша да, баспасөз арқылы да, кейде тіпті ақшалай да көмек көрсетті. Ақшасы болмаған кезде телефон арқылы; “Бауырым, поэманы тезірек аударып берсеңіз” деген өтінішін жасады. Ол Кеңестер Одағында ұзақ өмір сүрді, оны ерекше қастерлеп, “туған отанындай” санады. Бұл оның өлеңдерінің бүкіл өне бойынан танылып тұрады.

Бірақ, қалай дегенмен де, Назым көшбасшы, революция жетекшісі болып қалды.

Тіпті, сүйіспеншілік, махаббат туралы өлеңдерін айтпағанның өзінде, бәлкім, түрме цензурасы аяусыз сызбалап тастағанының өзінде оның жырлары адами рух тұрғысында қаншалықты биік екендігін танытып тұрады.

Қаншалықты өмірге құштар жан болған?!

Халқына қалай қызмет етсе де – ол заманындағы ұлы тұлға.

НАЗЫМ ХИКМЕТ ПОЭЗИЯСЫ

Брестке мені шығарып салды жан-жарым

Брестке мені шығарып салды жан-жарым.
Брестке мені шығарып салды жан-жарым,
Көрдім сосын перронда жалғыз қалғанын.
Түйір дәндей оранып көкшіл сағымға,
Тұмшаланды қараңғылыққа жан-жағым.
Ал бұдан соң көз алдады рельстер жарқылы.
Ал бұдан соң өте бере польяк жері арқылы,
Үні жетті құлағыма деген оның: “Қайт, кері!”
Бірақ мені алыстатты доңғалақтар қарқыны.
Оралуды тағдыр менің маңдайыма жазбады,
Айта алмадым: “Қайдасың, – деп, – нәзік гүлім жаздағы?”
Көкірекке өксік толып, көзден жасым парлады,
Ал бұдан соң қар еріді жалаңаштап жер бетін,
Шуақ нұрын шашып тұрды көк төсінен жерге күн.
Сездім содан мына мені сағынғанын сарғая...
Тым алыстан көрдім мұңлы жарымның мен келбетін.
“Ұмыттың ба, ұмыттың ба?..” – дейді маған мұңайып,
Сығалады көктем қуған қалың бұлтты күн ойып.
Ал бұдан соң сымға қонды көк төсінен жұлдыздар,
Вагон ішін қара судай баса берді түн байып.
Сол перронда қала берді қимай мені жан-жарым,
Діріл билеп тұла бойын, аңдамастан жан-жағын.
Тұрды солай...
Бағаналар кері қарай жарысты.
Арындаған поезбенен алыстады арманым,
Тек есімде қыстыға кеп өксіп-өксіп алғаным.
Ал бұдан соң – қай кезден бұл – поезда тек келемін,
Сапардамын, кеудемдегі үміт оты – өлеңім,
Артта қалды сүйген жар да, өзім сүйген қалалар,
Көкіректе сағыныш бар, кімге оны беремін?
Қайда барам?.. Қайда-қайда?..
Тағдырымнан көремін!

Үміт

Күн шыққанда қосылып іске реакторлар, синхронды фазотрондар,
Жер серігі ұшады көкте,
Күн шыққанда жұмыссыздықтан, аштықтан өлген мүрделер -
Тап болған осындай кепке
Көліктерге тиелген қалпы қоқысқа қарай беттейді,
Қалада қанша болсадағы көп мейлі.
Күн шыққанда қосылып іске реакторлар, синхронды фазотрондар,
Жер серігі ұшады көкте.
Күн шыққанда үй-іші болып – әйелі және есегіменен
Тап болған осындай кепке
Шаруа жыртар алақандай өз жерін
Қосарлап жегіп әйелі менен есегін.
Күн шыққанда қосылып іске реакторлар, синхронды фазотрондар,
Жер серігі ұшады көкте.
Күн шыққанда Хиросимада он екі жасар жас бала жатыр өлгелі
Тап болған осындай кепке.
Құрт ауру емес, күл сырқат емес...
Мың тоғыз жүз елу сегіз жылдағы
Жап-жас жапон өлгелі жатыр...
Жазығы жоқ,
Бар жазығы қырық бесінші жылы туғаны.
Күн шыққанда қосылып іске реакторлар, синхронды фазотрондар,
Жер серігі ұшады көкте.
Күн шыққанда жүзі майлы ұйқыдан тұрып бір еркек мойнына тағып
қарғысын
Қалың ойлы берілді кепке:
“Кімдерге жала жапсам”, – деп,
“Бастыққа бүгін қалайша, шіркін, жақсам”, – деп.
Күн шыққанда қосылып іске реакторлар, синхронды фазотрондар,
Жер серігі ұшады көкте.
Күн шыққанда жүргізуші таяқталды жазықсыз...Қаралығы өңінің

Тап болды осындай кепке.
Ағашқа асып, үстіне шашты бензинді...
Тұтанды от, оранды өртке.
Ал бұдан соң: біреулері – кафесіне беттеді,
біреулері – шаш әсемдер шаштаразға беттеді,
біреулері – дүкендерін ашпақ жаққа беттеді,
біреулері – бара жатты жап-жас қызын өпкелі.

Ленин туралы

Ол өлмейді!
Ешқашан да өлмейді!
Тарихтың буралаңында
Басқадан бұрын от кешкен,
Толқынды теңіз жылағанында,
Жарығын жағып септескен,
Адам өлмейді!
Мәңгілікке көзден қалай көшеді,
Жұмысшылар, большевиктер көсемі?

Түрмедегі тұтқынның хаты

...Үшінші хат

Күн жексенбі.

Бір сағатқа серуенге шықтым мен.

Сонда алғаш мына жайды ұқтым мен:

Қаншалықты менен аспан тым алыста екенін,

Қаншалықты көкшіл түсі тым таныс та екенін,

Қаншалықты шетсіз, шексіз бейтаныс та екенін

Шымыр еткен жүрегімнің сыздауынан білем мен.

Қабырғаға тіреп сосын арқамды

Жерге жайлап отырдым мен жүремнен.

Жауыздыққа соққы беру қандайлығын ұмыттым.

Күрес пенен еркіндікті,

Сүйген жардың айдайлығын ұмыттым.

Тек жер менен күн, және де мен

Бақыт дәмін татып сонда тұрыппын...

Ертегінің ертегісі

Су бетінде тұрмыз біз -
шынарменен және мен.

Тынық суда бейнеміз -
шынарменен және мен.

Толқындарын жағалауға жаяды,
жүзімізді жуып-жуып қояды.

Су бетінде тұрмыз біз -
мысық, шынар және мен,

Тынық суда бейнеміз -
мысық, шынар және мен.

Толқындарын жағалауға жаяды,
Жүзімізді жуып-жуып қояды.

Су бетінде тұрмыз біз -
күн мен мысық, шынарменен және мен.

Тынық суда бейнеміз -
күн мен мысық, шынарменен және мен.

Толқындарын жағалауға жаяды,
жүзімізді жуып-жуып қояды.

Су бетінде тұрмыз біз -
күн мен мысық, шынар мен мен, тағдырымыз және де.

Тынық суда бейнеміз -
күн мен мысық, шынар мен мен, тағдырымыз және де.

Толқындарын жағалауға жаяды,
жүзімізді жуып-жуып қояды.

Су бетінде тұрмыз біз.

Алдымен мысық кетеді, жоғалар оның бейнесі.

Содан соң мен де кетемін, жоғалды дегін бейнесі.

Шынарға кезек жетеді, жоғалар оның бейнесі.

Сарқылып барып су кетер, күн қалады аспанда.

Қызара келіп жоғалар қараңғылық басқанда.

Су бетінде тұрмыз біз -
күн мен мысық, шынар мен мен, тағдырымыз және де.
Су салқындау, шынар биік, жырларымды оқимын.
Мысық қана көзін жұмып мүлгіп-мүлгіп қояды,
жылылықты бергендіктен күн шуағы денеге.
Шүкір Алла! Тірлікке кім тояды?!
Күн мен мысық, шынар мен мен, тағдырды да және де
су тазартып қояды.

Жаңғақ ағашы

Басым менің – қалың тұман, шалқыған теңіз көңілім,
Мен жаңғақтың ағашымын Гюльхан саябағының,
Бұтақтарым жайқалған бұл – толқыған ол бір өмірім!
Полиция, сен де білмес адамымын баябанымның.

Мен жаңғақтың ағашымын – Гюльхан саябағының,
Жапыраққа таңнан таңға қолын созсын аспаным.
Бәрі жібек орамалың – белгісі аяғаныңның,
Соларменен, сүйіктім- ау, құрғат көздің жастарын.

Бір жапырақ – қолым менің, жүз мың қолмын санасаң,
Жүз мың қолды создым саған, тебіреніп Стамбул.
Жапырақтар – менің көзім, тоймас қанша қарасам,
Келдім саған, туған жерім, еміреніп, Стамбул.

Жапырағым – жүз мың жүрек...

Келгені сол аялағымның.

Мен жаңғақтың ағашымын Гюльхан саябағының,
Полиция, сен де білмес адамымын баябанымның.

Тағы да туған ел туралы

Туған елім, туған елім, туған жер,
Басқа киген телпегім де жоқ менің.
Аяқ киім тозған жолда...
Пендемін ғой қуған жел.
Өзім білем үстімдегі қой терісі күртенің
Күн жеп әбден көндей болып кепкенін.
Сондықтан да маңдайыма әжім болып жазылдың.
Жүрегіммен аяладым...
Туған елім, мен өзінді сағындым.